

L'estampa barcelonina d'En Pere i d'En Pau Malo davant de la rectoria del Pi : Una conjectura cervàntica, per LLUÍS C. VIADA I LLUCH.

LA coincidència d'ésser una mateixa, Alcalà de Henares, la naturalesa del gran escriptor castellà En Miquel de Cervantes Saavedra i de l'estamper barceloní En Sebastià de Cormellas, ha fet que els comentaristes cervantins de la nostra terra atribuïssin a una suposada amistat o relació d'ambdós el conegut passatge del *Quixot* (part II, cap. XLII).

Els que atribueixen la visita de Cervantes a l'estampa d'En Cormellas han de suposar forçosament una vinguda del príncep dels escriptors castellans a Barcelona amb posterioritat a l'any 1590, ja que és sabut que el 24 de janer d'aquest any contragué En Cormellas matrimoni amb la vídua d'Hubert Gotard,* Na Maria, i que, per tant, no fou fins aleshores propietari o amo d'estampa. No negaré jo aquesta visita; al contrari, jo crec que En Miquel de Cervantes vingué a Barcelona en 1595; però, pel que més endavant diré, tinc també la convicció ferma que molt anteriorment, descomptades les vingudes de 1569, en companyia del cardenal Julius Acquaviva, de 1571, en embarcar-se en la flota que eixí victoriosa a Lepant, i de 1574, a son retorn de Cerdenya, En Miquel de Cervantes romangué a Barcelona llarga o llargues temporades, potser en els nebulosos anys de la seva juvenesa.

En efecte : deixant per a lloc més propi i per a ocasió més oportuna l'enumerar i glossar les veus i maneres de dir, a mon parer manllevades per Cervantes a la nostra parla, i que els comentaristes castellans qualifiquen d'arcaïsmes, galicismes o italianismes, i sense voler aplegar de nou ara, per no ésser aquest lloc adequat, les moltes al·lusions a Catalunya i la seva llengua en les obres de Cervantes que tenim espigolades, creiem que aquest no podia ésser ocell de pas a Barcelona. No degué hostatjar-s'hi per poques setmanes o pocs dies, ans pel contrari, degué fer-hi llarga estada, i ell mateix ho dona a entendre en la part més personal del seu conegut elogi a Barcelona (*Quixot*, II, c. 72): «correspondencia grata de firmes amistades».

* *Notes sobre stampers antics a Catalunya*, per Mn. Josep Mas, prev. — Vegi's la pàg. 40 del volum quart (any 1917) d'aquest BUTLLETÍ.

Quines foren aquelles fermes amistats que trobaren a Barcelona agradable correspondència?

Ningú ignora que un dels millors amics de Cervantes, tan amic que meresqué la seva indulgència i els seus elogis en l'escrutini de la llibreria del *Quixot*, i ésser nomenat «còmitre de la galera de Mercuri» en el *Viaje al Parnaso*, fou N'Antoni de Lo Frasso, soldat sard de l'Alguer, vingut a Barcelona abans de l'any 1571, ja que en aquest escrivia a sos fills Anfós i Escipió, que havia deixats a Sardenya : «...por hallarme al presente tan lejos de vuestra vista como veis, que sin peligro de muerte no puedo ir a veros por estar en medio el fiero golfo de León, y por haber de residir algunos años en esta ciudad (Barcelona) por más servicio de Dios y descanso de nuestra casa y de vosotros».

Ara bé : En Lo Frasso féu estampar totes les seves obres a casa d'En Pere y d'En Pau Malo; és a dir, En Lo Frasso, amb motiu de les seves estampacions, esdevingué amic dels stampers de davant de la rectoria del Pi, la bio-bibliografia dels quals vareig tractà d'esboçar en el volum cinquè, anys v-vi (1918-1919), pàgs. 5 a 31, del present BUTLLETÍ DE LA BIBLIOTECA DE CATALUNYA. ¿És molt suposar, doncs, que essent Cervantes amic de Lo Frasso, y Lo Frasso amic dels Malo, lligués amistat l'escriptor castellà amb aquests últims?

Crec, després del que vaig a dir, que la meua probable conjectura esdevindrà asseveració seguríssima.

Ja en la citada bio-bibliografia vareig fer notar la coincidència que en el pròleg del *Contemptus mundi* digués En Malo : «...y viéndolo tan *correcto y emendado*...», i que En Cervantes, en la seva visita a una estampa barcelonina, parlés així mateix de *corregir i emendar* : «...y vió tirar en una parte, *corregir* en otra, componer en ésta, *enmendar* en aquélla, etc.»

Si fonamentés el meu edifici conjectural en tan petita pedra, s'enrunaria a la més mínima sotregada. Procuraré fonamentar-lo, doncs, en més gruixuts carreus.

I. — En Cervantes fou gran llegidor de llibres de cavalleria. En Malo fou estamper dels mateixos a Barcelona. De ses premses sortiren : *Libro primero de la primera parte del Dechado y Remate de grandes hazañas, donde se cuentan los inmortales hechos del Cavallero del Febo el Troyano*, etc., per Esteve Corbera (n.º 27 de la Bibliografia); *El heroico y hazañoso hecho del valiente Moro Albençaidos* (n.º 37 i 37 bis); *Chronica llamada el Triunpho de los nueve más preciados varones de la Fama...*, *traduzida en nuestro vulgar Castellano, por Antonio Rodríguez Portugal* (n.º 51). Per cert que aquest últim llibre és reproducció del que l'any anterior (1585) havia imprès a Alcalà de Henares Joan Iñíguez de Lequerica, primera edició, com diu En Pere Salvà i Mallen en son *Catálogo*, «en la qual pulió y corrigió el lenguaje el maestro López de Hoyos, que lo fué de Cervantes». No podria, doncs, en la reimpressió feta per En Malo, haver intervingut, amb sos consells o amb sos oficis, el príncep dels prosistes de Castella? Si els cormellistes volen, sols pel fet d'ésser En Cervantes y En Cormellas fills ambdós d'Alcalà de Henares, que fos l'estampa d'aquest la visitada

per Cervantes, ¿no puc jo, amb major fonament, asseverar que fou aquest qui portà a reimprimir a la nostra ciutat, i a casa d'un seu amic, un llibre de cavalleria pulit i corregit pel seu mestre?

II. — Estamparen els Malo, entre altres llibres montserratins, diverses edicions del *Libro de la historia y milagros hechos a invocación de Nuestra Señora de Montserrat* (n.º 1, 18 i 39). En Cervantes, manifestant-se enamorat de la nostra muntanya, ens parla d'ella dues vegades en *Las dos doncellas* i també en el cap. XII del llibre III de *Persiles y Sigismunda*. En la comèdia *El trato de Argel* (acte IV, escena 1), i això indica una gran devoció a la nostra miraculosa Moreneta, lluny d'encomanar-se el captiu a la Verge de la Mercè, o a la Santíssima Trinitat, que fóra més raonable, puix que mercedaris i trinitaris eren qui els descaptivaven, posa Cervantes en sos llavis la següent pregaria:

«Virgen bendita y bella,
remediadora del linaje humano,
sed Vos aquí la Estrella
que, en este mar insano,
mi pobre barca guíe
y de tantos peligros la desvíe.
Virgen de Monserrate,
que esas ásperas sierras hacéis cielo,
enviadme rescate,
sacadme deste duelo,
pues es hazaña vuestra
al mísero caído dar la diestra...»

III. — Com tots sabem, En Miquel de Cervantes prengué part en la batalla de Lepant, caient ferit en ella. En Malo és l'estamper barceloní que més relacions ens ha donat d'aquella victòria: *Relación verdadera de la victoria que Dios nuestro Señor...* (n.º 8); *El verdadero discurso de la gloriosa victoria...* (n.º 9), aquesta de N'Antoni de Lo Frasso, el qual en el llibre VII de *Fortuna de amor*, també fa una al·lusió a la batalla;* *La singular y admirable victoria que per la gracia de N. S. D....* (n.º 15); *Coplas y relación verdadera de la victoria...* (9 bis); *Cobles y relación de tot lo que está dit fins lo dia de vuy sobre la victoria que Nostre Senyor Deu a dada alcançar al señor Don Joan de Austria...* (n.º 9 terç); *Copia de una oración que el gran Turco Selime hizo a su maluado propheta Mahoma...* (n.º 15 terç).

IV. — Havent dit Cervantes de *Los diez libros de fortuna de amor*, de Lo Frasso: «que desde que Apolo fué Apolo, y las Musas Musas, y los poetas poetas, tan gracioso

* «En el dosel estaban labradas de oro y seda las armas del ilustrísimo señor don Luis de Zúñiga y Requesens, comendador mayor de Castilla y por Su Majestad gobernador del estado de Milán, señor de dicha casa; encima de dichas armas había estas letras: *De la más alta victoria — nos quedará inmortal gloria, — también eterna memoria*. Bien conocieron los pastores que con justa razón estaba el mote escrito por la gloriosa victoria que el serenísimo señor Don Juan de Austria alcanzó contra la armada turquesca un domingo a siete de octubre del año mil y quinientos setenta y uno, en las mares de Lepanto, que ganaron los católicos ciento y ochenta galeras de los turcos, y más de treinta anegadas, siendo dicho comendador mayor teniente del dicho señor don Juan de Austria, general de la mar.»

**CANCIONERO,
LLAMADO FLOR
DE ENAMORADOS,**

**'Sacado de diuersos Autores, agora
nueuamente por muy lindo
orden y estilo reco-
pilado.**

Por Iuan de Linares.

Con Licencia del Ordinatio
En Barcelona por Lorenço Deu,
delante el Palacio del Rey,
Año 1626.

Vendese en la mesma Emprenta.

Fig. 27. — Facsímil de la portada del *Cancionero llamado Flor de enamorados*, reimprès per Llorenç Deu.

La primera edició, impresa per. En Malo, citada per N'Agustí Duran, no ha estat possible trobar-la a la Biblioteca Nacional, de Madrid, ni en cap de les de la nostra ciutat. — Biblioteca de Catalunya.

ni tan disparatado libro como ése no se ha compuesto», per què passa a recomanar-lo tot seguit?*

Jo no hi sé veure en aquest elogi, reconec que hiperbòlic e immerescut, el to de burla que hi descobreixen els crítics castellans. Tingui's en compte que Lo Frasso era natural d'Alguer, que d'Alguer vingué a Barcelona, i que, admirador, com Cervantes mateix, del barceloní Joan Boscà, lluny d'escriure en dialecte sard, ni en la llengua de la nova pàtria a que s'havia acollit, s'arriscà de fer-ho en castellà, i això sol, ho fes bé o malament, mereixia un agraïment, ja no de part de Cervantes, amic seu *usque ad aras*, sinó de part de tots els que parlen la llengua de Castella. Aquest elogi de Cervantes, ¿fou per a afavorir a l'amic alguerià, o fou, i així ho crec, per a no perjudicar a l'estamper barceloní?

V. — No he pogut catalogar encara totalment els romansos solts publicats pels Malo. De llur estampa sortí, en 1573, el *Cancionero llamado Flor de enamorados, sacado de diuersos Autores...*, recopilado por Juan de Linares (n.º 15 bis), del qui reproduí la part catalana el meu amic Moliné i Brasés. ¿Té de veure quelcom aqueixa publicació antològica amb aquells versos de Cervantes en el *Viaje al Parnaso*:

«Yo he compuesto romances infinitos,
y el de los Celos es aquel que estimo,
entre otros que los tengo por malditos?»

Deixant per a més endavant una investigació detinguda que em condueixi a un desengany o a una certesa, a propòsit d'aquesta conjectura, em concretaré a assenyalar aquí tres raríssimes coincidències:

* «Y que, por su camino, es el mejor y el más único de cuantos deste género han salido a la luz del mundo; y el que no le ha leído puede hacer cuenta que no ha leído jamás cosa de gusto. Dádmele acá, compadre; que precio más haberle hallado que si me dieran una sotana de raja de Florencia.»

1.ª Transcriu Cervantes, en el *Quixot* (part I, cap. v), els primers versos del romanso:

«¿Dónde estás, señora mía,
que no te duele mi mal?...»

del qual diu En Pellicer que fou compost per En Jeroni Treviño i imprès a Alcalà en 1598. Doncs bé: en el susdit *Cancionero*, de Juan de Linares (any 1573), hi ha, en la pàg. 25, un villancet els primers versos del qual diuen:

«Las grandes pasiones mías
me tienen casi mortal
por no doleros mi mal.»

2.ª Hi ha inclosos, en el repetit *Cancionero*, diversos romansos de gitanos: «Ventura de gitano para dezir a qualquier galan, muy graciosa»; «Motes para disfrazarse de gitana o gitano, muy sentidos»; «Ventura de gitana para decir a qualquier dama, muy graciosa y sentida». I, en enumerar-los només, ¿no ve sobtadament a la memòria que Cervantes compongué *La Gitanilla*, i que, per tant, cal fer un estudi comparatiu entre els romansos espargits per ell en la seva novel·la i els que ara recordem del *Cancionero*?

3.ª Un passatge del llibre sisè de la novel·la pastoril *La Galatea** (també hi ha en el *Cancionero* esmentat: «Villancicos y canciones a modo de diálogo pastoril, sobre diversos acaecimientos de amores») ens fa pensar en el *Cancionero* publicat per En Malo, on hi ha *Lamentaciones* i *Preguntas*, aquestes tan semblants a les de *La Galatea*, com pot veure's pel següent exemple:

Del *Cancionero*

«¿Qué es la cosa en esta vida,
por todos generalmente
muy cubierta y escondida,
y parte ajena metida,
más querida de la gente?
Por ella será salvado
todo el mundo, y condenado,
y mira qué respondéis,
que habiendo aquesto acertado,
dos veces me lo diréis.»

La verdad

De *La Galatea*

«¿Cuál es la dama polida,
aseada y bien compuesta,
temerosa y atrevida,
vergonzosa y deshonesto,
y gustosa y desabrida?
Si son muchas, porque asombre,
mudan de mujer el nombre
en varón, y es cierta ley,
que va con ellas el rey,
y las lleva cualquier hombre.»

Las cartas

* «Bien será, señores, que los que aquí estamos, ya que entregarnos al dulce sueño no habemos querido, que este tiempo que le hurtamos no dejemos de aprovecharle en cosa que más de nuestro gusto sea; y la que a mí me parece que no podrá dejar de darnosle es que cada cual, como mejor supiere, muestre aquí la agudeza de su ingenio, proponiendo alguna *pregunta* o enigma a quien esté obligado a responder el compañero que a su lado estuviere; pues con este ejercicio se granjearán dos cosas: la una pasar con menos enfado las horas que aquí estuviéremos, la otra no cansar tanto nuestros oídos con oír siempre *lamentaciones* de amor y *endechas* enamoradas.»

¿No sembla, doncs, haver-hi en el *Cancionero* publicat per En Malo la gènesi d'algunes composicions de Cervantes?

VI. — Publica En Malo, en 1595, la *Historia de la vida, milagros y canonización del bienaventurado padre sant Hyacintho* (n.º 69), i Cervantes concorregué el mateix any al Certamen convocat pels pares predicadors de Saragossa en honor d'aquest sant:

«Miguel Ceruantes llegó
tan diestro, que confirmó,
en el Certamen segundo,
la opinión que le da el mundo,
y el primer premio llevó.»

segons es llegeix en la *Relación de la fiesta que se ha hecho en el Convento de Santo Domingo de la Ciudad de Çaragoça a la Canonización de San Hyacinto*, impresa en la capital d'Aragó per Llorens de Robles, en l'any 1595, i no en 1597 com diu el compilador de les obres de Cervantes en el volum primer de la «Biblioteca de Autores Españoles», editada per Rivadeneyra.

No és, també, molta casualitat aquesta?

Mentre que els partidaris de la visita de Cervantes a l'estampa d'En Cormellas no presentin un nombre de coincidències igual o superior a les transcrites, crec que és més que raonable decantar-se a la meua opinió.

I bé, em diran els cormellistes: Si efectivament fou l'estampa barcelonina d'En Pere i d'En Pau Malo la visitada per Miquel de Cervantes a Barcelona, ¿on són en la bio-bibliografia malística els llibres *Le Bagatele* i *Luz del alma*, de què ens parla el susdit autor?

Vaig a explicar-me.

En primer lloc, no deixa de cridar l'atenció que En Miquel de Cervantes, prou

pa. Que titulo tiene el libro, preguntô don Quixote. A lo que el autor respondio : Señor , el libro en Toscano se llama , le bagatele. Y que responde le bagatele en nuestro Castellano ? preguntô don Quixote. Le bagatele , dixo el autor , es como si en Castellano dixefemos los jugetes , y aunque este libro es en el nombre humilde , contiene y encierra en si cosas muy buenas , y

Fig. 28. — Facsímil d'un fragment de la pàg. 242 de la primera edició de la segona part del *Quixot*, on es llegeix, per tres vegades, *le bagatele*. — Biblioteca de Catalunya.

coneixedor de l'italià, escrigués incorrectament per tres vegades *le bagatele*, no *Le Bagatelle*, com escriuen, també incorrectament, tots els transcriptors del *Quixot*, volent esmenar la plana a mitges a l'autor, ja que en italià s'escriu dit vocable amb

doble *tt* i doble *ll* : *Le Bagattelle*. Però En Cervantes escrigué *le bagatele*, no *Le Bagattelle* ni *Le Bagatelle*, i alguna raó poderosa devia tenir per fer-ho. Esbrinem-ho.

Hi ha hagut algun autor toscà que hagi escrit un llibre amb aquest títol? Que sapiguem, no.

Hi ha hagut algun autor toscà que hagi escrit un llibre el títol del qual, ana-

LE GALATEE,

*premierement composé en Italien par I.
de la Casa, & depuis mis en François, La-
tin, & Espagnol par divers auteurs.*

*Traicté tresutile et tresnecessaire, pour bien des-
ser une jeunesse en toutes manieres et façons
de faire souables, bien receues et approuuees par
toutes gens d'honneur et de Vertu et proprio
pour ceux, qui voyent seulement, prennent plaisir
en la langue Latine, mais aussi aux autres Sul-
gives qui en sont devenues.*

PAR JEAN DE TOURNES.
M D XCVIII.

Io. Casa Galateus, in quo sub

persona senis adolescentem informantis, disputa-
tur, qui mores in quotidiano cum aliis conuersa
aut tenendi sint, aut fugiendi; ex Italico Latinus,
interprete Nathane Chytræo.

Trattato di messer Giovanni della

Casa, nel quale sotto la persona d'un vecchio i-
diota, ammaestrante un suo giovanetto, si ragiona
de modi, che si debbono o tenere, o schifare nella
comune conuersatione, cognominato Galathea, o
uero de costumi.

Traicté de J. de la Casa, au-

quel il discours des façons et manieres de fai-
re, qu'on doit suivre ou éviter en la commune con-
uersation, et, ce sous la personne d'un Vieillard
illettré, qui enseigne un sien ieuue en sauerituer
le Galatee, ou des façons et manieres de faire.

Tratado de M. Iuan de la Casa:

Enelqual sò la persona de vn viejo idiota
que ensenà a vn moçacho suyo se ra-
zona de los modos que se deuen guardar
o huir en la humana conuersacion. llama-
do Galathea, o Tratado de costumbres,
traduzido de lengua Toscana en Castel-
lana por el Doctor Domingo de Bezerra.

A

Fig. 29. — Facsimil de la portada i del foli 1er del llibre *Le Galatee* (Lió, 1598). Tamany original. — Biblioteca particular de l'autor.

gramàticament, s'assemblés o es pogués confondre amb *le bagatele*? Sí; monsenyor Giovanni della Casa, autor de *Il Galateo*.

Fou traduït *Il Galateo* al castellà? Sí.

Qui fou el traductor? Un amic de Cervantes.

Per què, doncs, tractant-se d'un traductor amic, es valgué Cervantes, com veurem tot seguit, d'una metàtesi imperfecta per a al·ludir a aquella obreta?

El Dr. Domènec Bezerra traduï bellament al castellà, després de sa captivitat a Argel, i sembla que per indicació de Cervantes: «ofrecióseme por buena suerte

un libricó italià que un cristià cautiu (con quien murmuraba de estas cosas) traia en las manos, llamado *el Galateo*, el tractadet de monsenyor Della Casa, la traducció del qual, datada a Roma el 15 de setembre de 1584, fou publicada a Venècia per Joan Varisco, en 1585. Dos anys abans, en 1583, havia publicat a Madrid, En Lluç Gracian Dantisco, un *Galateo Español*, imitació, i a voltes traducció lliure, del tractadet toscà. I mentre la bona traducció d'En Bezerra, més coneguda a l'estranger

LE GALATEE.

Premierement composé en Italië par
I. de la Casa, & depuis mis en Fran-
çois, Latin, Allemand, & Espagnol.

*Traicté tres utile & tres necessaire, pour bien dres-
ser une ieunesse en toutes manieres & façons de
faire louables, bien receuës & approuuées par
toutes gens d'honneur & de vertu: & propre
pour ceux, qui non seulement prennent plaisir en
la langue Latine, mais aussi aux vulgaires, qui
pour le iourd'huy sont les plus prisés.*

A MONTBELIART,
PAR I A Q V E S F O I L L E T.
M. D C. X V.

Io. Casa Galateus, in quo sub
persona senis adolescentem informantis disputa-
tur, qui mores in quotidiano cam aliis obuiet aut
tenendi sunt, aut fugienda interprete Nat. Chytræo,

Trattato di messer Giouanni della Casa
nel quale sotto la persona d'un vecchio idiota
antmaestrante un suo giouanetto, si ragiona de
modi, che si debbono o tenere, o schifare nella co-
mune conuersatione, cognominato Galatheo.

Traicté de I. de la Casa, auquel
il discours des façons & manieres de faire, qu'on
doit suyre ou euitier en la commune con-
uersation, & ce sous la personne d'un vieillard
illiteré, qui enseigne un sien ieune enfant: intitulé
Ga'atee, ou des façons & manieres de faire.

Ioannis Casa Galateus / Das ist ein buchlein /
in welchem in der person eines alten / so einen
jungling vnderricht / gehandelt wird / welche
sitten in thätiger conuersation mit andern zu
folgt oder zu meiden sind / rechtlich auß Itali-
nischer sprach vertuschet von Nath. Chytræo.

Tratado de M. Iuan de la Casa;
Enelqual, se la personade vn viejo idiota que en-
seña a vn moçacho suyo, se razona, de los modos
que le deuen guardar o huir en la humana con-
uersacion, llamado Galatheo, traduzido en lengua
Castellana por el Doctor Domingo de Bezerra.

A

Fig. 30. — Facsimil de la portada i del foli 1 del llibre *Le Galatee* (Montbeliart, 1615).
Tamany original. — Biblioteca particular de l'autor.

ger que a Espanya, sols obtenia l'honor de dues reedicions: una en 1598, a Lió de França, per Joan de Tournes, quadrilingüe (llatí, francès, italià i castellà), i una altra en 1615, a Montbeliart, per Jaume Foillet, pentalingüe (llatí, italià, francès, alemany i castellà), ambdues amb el títol de *Le Galatee*, sovintejaven les reedicions de la mala imitació o resum de Gracian Dantisco (a Madrid, 2; a Saragossa, 1; a Barcelona, 2; a Valladolid, 1; a València, 1, i a Medina del Camp, 1), algunes d'elles, segurament

per a fer-les més venedors, o per allò que «yo no imprimo mis libros para alcanzar fama en el mundo, que ya en él soy conocido por mis obras : provecho quiero, que sin él no vale un cuatrín la buena fama», amb l'afegidura del *Destierro de la ignorancia*, de H. Riminaldo, i la *Vida del Lazarillo de Tormes*, de Hurtado de Mendoza, obretes que no tenen ni la més llunyana relació amb «lo que se debe hacer y guardar en la común conversación para ser bienquisto y amado de las gentes», que és el complement del títol del llibre d'En Gracian Dantisco. Cervantes, sens dubte, quan conegué aquest darrer llibre, del que fou un dels stampadors, en 1595 (n.º 71), En Pau Malo, sentí profundament l'oblit en què es deixava a Espanya la traducció fidelíssima del seu amic, digne de fer costat com a traductor al Dr. Cristòfol de Figueroa y a En Joan de Jàuregui, i volgué ridiculitzar al *traditore* castellà, com ho féu festivament en l'al·ludit passatge del *Quixot*; mes ni l'amistat amb l'estamper Malo, ni la consideració que devia al que havia estat censor de la seva *Galatea*, «hombre de muy buen talle y parecer y de alguna gravedad», li permeteren fer-ho desobertament, i per això es valgué d'un anagrama o metàtesi, amb la sola afegidura d'una B : $12\ 3456789 = 12\ 4367859$
Le Galatee = Le Bagatele.

És clar que parlo hipotèticament; però, mentre no es demostrï una altra cosa, totes es circumstàncies fan la meua hipòtesi versemblable.

I ara vaig a parlar de *Luz del alma*. Tots els anotadors del *Quixot*, del primer a l'últim, suposen que En Cervantes volgué referir-se al llibre intítulat *Luz del alma christiana contra la ceguedad y ignorancia...*, de qual n'és autor Fra Felip de Meneses, i del que no es coneix, com diu En Francesch Rodríguez Marín, «cap edició de Barcelona». Tampoc he vist jo cap edició barcelonina del llibre *Luz del alma, para la hora de la muerte* (en vers castellà), compost pel «Hermano Gerardo de Jesús Maria», com l'anomenen en les primeres edicions (aquest religiós valencià professà el 17 de

desembre de 1613), o per «Fray Ambrosio Gerardo Roca de la Serna», com li diuen en l'edició (ho casualitat!) estampada per En Joan Malo a Saragossa en 1742. Això em fa creure que En Cervantes no volgué al·ludir precisament a determinat llibre,

L U Z *Q. I.*
DEL ALMA,
PARA LA HORA
DE LA MUERTE.

COMPUESTO

POR EL P. M. Fr. AMBROSIO
 Gerardo n

*Orden de Nuestra Señora
 de el Carmen.*

AÑADIDO, Y ENMENDADO.

Con Licencia : En Zaragoza : Por JUAN
 MALO, Impresor. Año 1742.

Fig. 31. — Facsimil de la portada del llibre *Luz del alma...*, imprès per Joan Malo a Saragossa en 1742. Tamany de l'original.
 — Biblioteca Universitària de Barcelona.

sinó que usà una bella i apropiada metàfora per a abarcar tots els llibres piadosos en general; i així afegeix: «Estos tales libros, aunque hay muchos deste género, son los que se deben imprimir (*estampar*, entenguí's bé), porque son muchos los pecadores que se usan, y son menester infinitas luces para tantos desalumbrados.» ¿I qui, si no els Malo (Pere i Pau) estamparen, en temps de Cervantes, més llibres de pietat a Barcelona? L'*Exercitatorium vitae spiritualis* (n.º 5), el *Compendio breve de exercicios espirituales* (n.º 36), el *Contemptus mundi* (n.º 40), els *Septem Psalmi Penitentiales* (n.º 46), la *Instruccion para rezar el Officio de la Santa Cruz* (n.º 47), el *Manual de exercicios espirituales* (n.º 49), els *Documentos particulares para la vida heremítica* (n.º 56), els *Documentos saludables para las almas piadosas* (n.º 57), el *Tratado de la frecuente Comunión* (n.º 61), entre molts d'altres, inclús aquell *Libro llamado Despertador del alma*,* fet per a ús de Na Joana de Cardona, estampat per son antecessor, En Jaume Cortey, i que continuà venent, i potser reestampant, En Malo, ¿no són copiosa i plena demostració de l'esmentada aclaració de Cervantes? No són, per ventura, bessones de les de Cervantes referents a *Luz del alma*, aquelles paraules d'En Malo en l'endrega del *Contemptus mundi*, «tesoro para el alma», com li diu: «ultra de haber entendido y visto lo que a esta ilustre y insigne ciudad y república agrada la lectura y conversación de libros semejantes que éste?»

Poso fi a aquest treball quasi segur d'haver dut als lectors el meu convenciment, no d'ara, sinó de molts anys (les conjectures, com les fruites, han de deixar-se madurar), en pro de la meua tesi. Si no fos així; si algú, malgrat els meus raonaments, que a mi em semblen conclusius, aconseguís demostrar-me, en part o en totalitat, el contrari, em donaré per satisfet; respectant-me tan sols el bon desig, que reconeixeré jo en ell, recíprocament, d'haver volgut aclarir un punt tan obscur de la biografia cervàntica, a l'ensem que de la història de l'estampa, a Barcelona.

ADDICIONS A LA BIBLIOGRAFIA DELS MALO

1 bis. Cobles dels folgasans e iugadors que no volen treballar, e dels mals casats que per lo dit joch mal tracten ses mullers y roben ses cases jugant se tot quant tenen y de alguns mals fills de ciutat q̄ semblats vies seguexen ara nouament impressas. Barcelona en la estampa de Pau Cortey y Pedro Malo. 1568.

4 pp. en 4.^a, la primera orlada i amb dos petits boixos. Comença: «Per cert questich mig sospes — de aquestos tants folgasans — que van com vns cavalles — no se dont san los dines...» etc. — Catàleg sense data d'En Rosenthal (?).

1 terç. Cobles ara novament fetes de una pastora ab vnes altres ala fi. Barcelona, en la estampa de Pau Cortey y Pedro Malo. 1568.

4 pp. en 4.ª, lletra gòtica, la primera orlada i amb dos petits boixos. Comença: «Quey hi fa la Pastora — enlo boy florit, — sola sens que un hora — senta goig complit...» etc. — Catàleg d'En Rosenthal.

* Vegi's la reproducció de la portada en la pàg. 6 del volum cinquè d'aquest BUTLLETÍ.

5 bis. Lodovici Vives, Joannis, Linguae Latinae exercitatio. Barcinone, Pauli Cortey & Petri Mali, 1570.

124 pp. + 14 sense foliar. — Biblioteca Provincial de Mallorca.

9 bis. Coplas y relacion verdadera de la victoria que Dios ha sido seruido dar ala armada de la liga con la presa del estandarte con un romance ala fin ala boca de Lepanto. Compuestas por Francisco Caminete estudiante. — Nueva te traygo Zagal — nueva muy asenyalada — que ha perdido Soliman — el mejor de su armada. — Vendense en la Librería en casa de Joan Trinxer. 1571.

4 pp. en 4.^t, amb un gran boix en la primera. Comença : «La suma inefable bondad — de Dios Omnipotente — ha dotado la Christiandad — de un don muy excelente...» etc.

Probablement fou estampat per En Pau Cortey y En Pere Malo. — Catàleg d'En Rosenthal.

9 terç. Cobles y relacio de tot lo que esta dit fins lo dia de vuy sobre la victoria que nostre Senyor Deu a dada alcançar al señor Don Joan de Austria contra la armata del gran Turch y unes altres ala fi del part de la reyna, ara novament estampades. Barcelona en casa de Pau Cortey y Pedro Malo. 1571.

4 pp. en 4.^t, amb dos petits boixos al començ de la primera. Comença : «Fassam tots grans alimaries — Christians sens detenir — y a Deu moltes pregaries — pus les coses no son varies — que al Turch veye destruyr...» etc. — Catàleg d'En Rosenthal.

10 bis. Sermon hecho | en la dipvtacion desta | insigne y leal ciudad de | Barcelona, domingo a veyn- | te de enero deste ano | de mil y quinientos seten- | ta y dos. | Dando gracias a Dios por el nascimiento de nuestro christianissi- | mo principe don Fernando, quinto de Castilla y tercero de | Aragon, hecho por el muy Reuerendo padre Fray | Francisco Ribas, de la orden delos minimos | de sanct Francisco de Paula, Sacado a | luz e impresso por vn de- | uoto del autor. (Dos gravats representant la adoració dels Sancts Reys y el Naxement.) Impresso en Barcelona con licencia delos señores Inquisido- | res, y con priuilegio de su Excelencia.

20 pp. en 4.^t, sense numerar. En la dinovena : «Fue impresso el presente sermon en Barcelona, en la emprenta de Pablo Cortey y Pedro Malo. 1572.» — Biblioteca de Catalunya.

15 terç. Copia de vna oracion que el gran Turco Selime hizo a su maluado propheta Mahoma y el repartimiento que hizo a sus mugeres delas mas principales cabeças delos que yuan con Don Juan de Austria en su fauor y ayuda. Con la copia de un presente ue lo hizo el Turco al Don Juan. Barcelona, en casa de Pedro Malo. 1573.

4 pp. en 4.^t. Comença : «Muy alegre estaua el turco — que era cosa no creyda — por la ganada de Chipre — muy grandes fiestas hazia...» etc.

El segon romanso comença : «Jo el gran soldan Silime — senor de la monarquia — Dandynopla y de Albania — de Dalmatia y de la Siria.» etc. — Catàleg d'En Rosenthal.

20 bis. Copia de vna carta venida de Brussellas, embiada ala Excelentissima Señora Doña Gerónima de Suñiga y de Requesens. (*Escut.*) En Barcelona Impressas, con licencia y priuilegio de su Señoria.

4 pp. en 4.^t. En la darrera : «Impresso en Barcelona en casa de Pedro Malo impressor de libros. Año 1574», i un bonic boix representant una batalla. — Biblioteca d'En Salvador Babra.

26 bis. Sylva | Comoedia de vi | ta et moribvs, svis | argvmentis in prosa et | versu Latinis & vulgaribus pro singulis acti- | bus, litteralibus & moralibus pro singulis sce- | nis, suisq; annotationibus illustrata, au- | thore Petro Iacobo Cassiano Pres- | bytero Virgiensi, Diœcesis | Gerundensis.

Ad Illustrissimum ac Reuerendissimum D. D. Be | nedictum a Tacco Gerundensis Ecclesiae Episcopum.

Sequitur ab eodem authore libellus de Con | structione cum forma perdiscensi Calen- das | breuissima, & componendi Epistolam vtilissima. (Gravat.) | Barcinone Excudebat Petrus Malo. Anno | M.D.LXXVI | Vaeneunt apud Michaellem Despi alias Pepi bi | bliopo- lam Gerundae in foro olitorio.

En 8.º, 16 pp. sense numerar (Censura, Dedicatoria, index d'autors imitats en la Comedia, descripció dels personatges. *Ad lectorem* i carmen de Mossèn Gerdal Torra, i de l'autor, ambdós al lector.) 41 folis dobles. En el 42 fineix : «Sit nomen domini benedictum in secula. Amen.» En el 42 verso la portada : Petri | Iacobi Cassia | ni in gratiam Iv- | ventvts stydio- | sae syntaxeos | epitome.

Eiusdem de compositione epistola et de forma | discendi calendas tractatulus & dilucidus et val | de vtilis.

Ad admodum iacitum, magnificum et illustrem | Raymundum à Xemmar Gerunden. (Gravat) Barcinone | Ex Typographia Petri Mali, anno. | 1576.

(Fins al 63 doble.) Al 64 sense foliar : Artis ad lectorem octasthicon. 64 verso : Segell de la Creació. Barcinona. | In aedibus Petri Mali. | Anno. 1576. Biblioteca de Catalunya.

33 bis. El pleito de los moriscos con el perro del Alua de la burla que les hizo. Agora nueuamente trobada por el bachiller Juan de Trasmiera, residente en Salamanca, la qual hizo a ruego y pedimiento de un señor. Barcelona, en casa de Pedro Malo. 1578.

4 pp. en 4.º, amb tres petits boxos en la primera, orlats amb una vinyeta. Comença : «En alua estando el alcalde — juzgando muy rectamente — parecio infinita gente — de moriscos casi embalde...» etc. — Catàleg d'En Rosenthal.

33 terç. Pastrana, Joannes, Opus Grammaticae correctum. Barcinone, Petri Mali, M.D.LXXVIII.

Biblioteca Provincial de Mallorca.

37 bis. El heroyco y hazanoso hecho del valiente moro Albençaydos y de seis caualleros Christianos de como sacaron la hermosa Tarifa de poder del rey chico de Granada y cómo se casó con Albençaydos y se boluieron Christianos los dos, y de la cruel batalla que por el robo de la hermosa Tariffa se siguió. Es cosa muy gustosa agora nueuamente impresso en casa de Pedro Malo y con licencia.

4 pp. en 4.º, lletra gòtica, amb quatre petits boxos. Comença : «De puro amor abrasado — sale un moro de Granada — galan, dispuesto, gracioso...» etc. — Catàleg d'En Rosenthal.

38 bis. Svmario de las gracias e indulgencias spirituales concedidas por nuestro muy Sancto Padre Gregorio xij. y por otros sumos pontifices antecessores suyos ala cofradria de la correa de nuestro Padre S. Agustin y de nuestra Madre Sãcta Monica. Traduzido de lengua toscana en lengua Castellana por fray Ioan de Tolosa lector de Theologia del monesterio de nuestro Padre San Augustin de Barcelona, frayle professo dela dicha orden. Añedida ala fin la Regla de N. P. S. Agustin en Romance. *Cintus est*

zona pelicea. (Gravadet de sant Agustí.) Fué impresso el presente tratado dela Correa de San Agustín en casa de Pedro Malo en el Año de 1581.

En 8.^u, 120 pp. sense foliar, signatures A a F quaternes i G sisterna. En la pàg. 12 de la signatura E, nova portada : «Comienza la regla de N. P. S. Augustin obispo de la ciudad de Hypponia y doctor dela yglesia. Va tambien con esto. El orden que sea de tener en vestir el hábito de N. P. S. Augustin alos niños. La bendicion dela Correa. Y los gozos de San Nicolas de Tolentino en catalan. (*Gravadet de Sant Agustí.*) Impresso en Barcelona en casa de Pedro Malo en el año 1581.» La pàg. 13 de la mateixa signatura E està en blanc. En la 14 : «Comienza la Regla de N. P. San Augustin obispo y doctor dela Yglesia.» En la pàg. 18 de la signatura G, al peu, comencen : «Les llahors del gloriós Sanct Nicolau de Tolenti : «Sou espill de casta vida — y en amor un Seraphi, — llum de sanctedad cumplida, — Nicolau de Tolenti.»

Segueixen vuit estrofes de set versos, que amb la tornada en fan nou, i després : «TORNADA — Conuertis gent peruertida — y posaus Deu prop de si — llum de,» etc. — «Socorreu al fel queus crida, — alcançauli goig sens fi, — llum de,» etc.

En la pàg. 22 de la dita signatura G hi ha el mateix gravat de la portada, i al peu : «Fue impresso el presente tratado dela Correa de N. P. S. Augustin enla muy noble y leal ciudad de Barcelona en casa de Pedro Malo en el año de Christo. 1581.» — Arxiu Municipal de Barcelona.

51 bis. Libro intitulado claridad de simples compuesto por el reverendo Padre Fray Christoual Moreno de la Orden de los Frayles Menores de Obseruancia, de la Prouincia de Valencia. (*Escut.*) En Barcelona, impresso con Licencia. Año. 1586. Por Francisco Trincher.

En 8.^u, 16 + 368 pp. A la fi : «Impresso en Barcelona, en cafa de Pedro Malo, delante la Rectoria del Pino en el año del Señor de. 1586.» — Biblioteca Provincial de Mallorca.

56 bis. Pérez, Diego, Camino y puerta para la oración. Barcelona, por Pedro Malo, 1588. 481 pp.-foli + 14 de taules. — Biblioteca Provincial de Mallorca.

61 bis. Aquí se contiene vn caso sucedido, que trata como vn gentil hombre queriendose casar, no osaua : temiendo los excessiuos gastos, que las mugeres causan el dia de hoy, y el consejo que otro Cauallero amigo suyo le dio, diziendole lo que le auia de suceder enel casamiento. Es obra de mucho contento, y por ella se podrá ver lo que al dia de hoy passa. Con vn Villancico ala fin de don Verdugado y Copete. Compuesto por Melchior Horta, Impresso con licencia del Ordinario en Barcelona, ano, 1589.

4 pp. en 4.ta, a dues columnes, amb un gravadet en la primera. En la quarta : «¶ Impresso con licencia del Ordinario, en Barcelona, en casa de Pedro Malo impressor, delante de la Rectoria del Pino, año 1589.» — Arxiu Municipal de Barcelona.

66 bis. Carrasco, Benito, Aquí se contiene vn milagro que fray Diego hizo con vna deuota suya en Lisboa (1592). P. Malo, Barcelona, 1593.

En 4.ta. — THOMAS, Short-title Catalogue of Books printed in Spain ... before 1601 nom in the British Museum, 1921.

70 bis. En el propi Catàleg del British Museum (1921) hi ha una edició del *Galateo español* d'igual format i de la mateixa data que l'esmentada en la nostra Bibliografia (p. 30), estampada també per P. Malo, però amb l'addició : «Por B(ernat) Cussana».

NOTA. — Devem el coneixement dels números 5 bis, 33 terç, 51 bis i 56 bis a la cortesia del bibliògraf xilè Sr. Fernando Bruner Prieto.